Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 85–99

DR. MARTON JÓZSEF

A római és görög katolikus egyház viszonya Erdélyben 1940–1950 között

We can say that the relationship between the Roman catholic and Greek catholic church in Transilvania can be judged only in a wider historical and spiritual horizon. We must not forget, that between 1940–1944 the Greek catholics in North Transilvania became an ethnical minority, in South Transilvania the situation remained unchanged since 1920. In this new historical context the "catholic" attitude, animated by true faith had to triumph.

If we want to conclude the period between 1940–1950, we can see that the common suffering, the painful experience of the merciless attitudes was more significant than the events charged with national emotions and injuries. Both aspects (the national and the religious) are present in our days too. But if we try to emphasize one against the other, we falsify the historical truth. The positive manifestations of this relationship, the real "catholic" attitude was more characteristic than the national polemies. The confessional "controversies" between the two churches in Transilvania were mostly local incidents: the abuses of some "prejudiced" priests or the offensive manifestations of smaller communities.

Általában csak beszélni szoktunk a latin és a görög rítusú katolikus egyházak erdélyi viszonyáról, ritkában merjük tudományos értekezleteken, tanulmányokban megfogalmazni, helyesebben dokumentáltan írásba foglalni.

A múltba visszatekintve – az együttszenvedés következtében – bármennyire is megszépül a latin és a görög rítusú egyházak kapcsolata, a különben kezdetektől pozitívnak mondható viszony sohasem volt felhőtlen, időnként beárnyékolták – ha szerényebb formában is – az egyházjogi különbözőségekből adódó viták, de még inkább az Erdélyben kiéleződött nemzeti ellentétek. Ezt az immár jó 300 évre visszanyúló történelmi hozadékot – ha csak egy rövid megállapítás formájában is tesszük meg –, nem szabad szőnyeg alá sepernünk, még abban az esetben sem, ha viszonyukat csak egy rövidebb korszakában vizsgáljuk.

Irodalom- és kultúrtörténészek egyértelműen bizonyítják, hogy a görög katolikus egyház eminens személyiségei a 18–19. században

fontos szerepet játszottak a román nemzeti kultúra alakulásában, európaivá válásában. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a román nemzetet a görög katolikusok kiváló képviselői fordították „Nyugat" felé. A mai modern román nyelv megteremtése, a román iskolarendszer kiépítése el sem képzelhető a balázsfalvi Erdélyi Iskola (Şcoala Ardeleană) tevékenysége nélkül. Anélkül, hogy a görög katolikusok kulturális szerepét részletesebben elemeznénk, és a görög keleti egyház ebbéli szerepének jelentőségét kisebbítenénk, állítjuk, hogy az erdélyi unitus egyház – a lelkipásztori szolgálaton túl – „nemzetének felemelkedését" jelentősen befolyásolta.

Ugyanebben a korszakban (18–19. század) a római katolikus egyház – a görög egyházhoz hasonlóan, a Habsburg-támogatást is élvezve –, Erdélyben hasonlóképpen kulturális szerepet is játszott a magyar nép körében. Azért tartom szükségesnek ezt kihangsúlyozni, mert a 19–20. század liberális beállítottságú magyar kultúrtörténészei a római katolikus egyházat a másfél-évszázados helyzetelőnye miatt megalkuvás egyházának igyekeztek bemutatni, csökkentve annak kulturtörténeti jelentőségét.

Ha – nemzeti szempontból – a két egyház korabeli megítélését összevetjük, akkor 200 éven át a görög katolikusokat (nagyobbrészt román nyelvű hívekkel), főleg vezető főpapjaikat – saját nemzetük körében – „nemzeti"-nek tekintették, míg a római katolikusokat (nagyobbrészt magyar nyelvű hívekkel), s elsősorban főpapjaikat – saját népük körében – a „nemzetietlen" jelzővel illették, jogtalanul.

Tény, hogy másképp viszonyul úgy az egyik, mint a másik egyház a nemzet-történelmi eseményekhez, azok megünnepléséhez. Elég csak néhány dátumot említeni (896, 1848, 1918, 1920, 1940, 1944), már is érezzük az érzelmi hozzáállások különbözőségét: ami az egyikben lelkesedést, az a másikban keserűséget szül. 1896-ban, a honfoglalás ezredik évfordulóján jogosnak mondható az a visszafogottság, amely a görög katolikus főpásztorok körleveleit jellemezte. Magyarország millenniumának ünnepsége alkalmával az erdélyi görög katolikus püspökök közül csak a lugosi (Petru Popa) és a nagyváradi (Mihail Pavel) adott ki rövid körlevelet, melyekben szűkszavúan a vallás- és

közoktatásügyi minisztérium rendeletét tolmácsolták.[1] Az erdélyi római katolikus püspökök ellenben lelkes szózatokat írtak.

A 20. században bekövetkezett impériumváltozással viszont 180 fokos fordulat állt be az egyházak megítélése szempontjából. Az államvallás jelleget magán viselő ortodoxia számban és súlyban lépéselőnybe került az erdélyi görög katolikusokkal szemben, ami viszont nemzeti szempontból a görög rítusú egyházak általános magatartására is kihatott. Kisarkítottan fogalmazva: hiába szerepelt Románia alkotmányában (1923) és a kultusztörvényben (1928) a görög katolikus egyház „nemzeti" jelzője, mert ezt – éppen a magyar-barátság vádja (a római katolikusokkal való együttműködés) miatt – napjainkig igazolni kényszerülnek az ortodoxok és nacionalista csoportok felé. Ugyanakkor, 1920 után a római katolikus egyházról formálódott megbélyegző jelző is csorbult a protestáns és szélsőséges magatartású magyarok részéről.

Az erdélyi latin és görög egyházak kulturális szerepét lehetséges úgy is bemutatni, hogy a különbségeket tovább mélyítjük, de úgy is, hogy az – amúgy politikailag létező és gerjesztett ellentéteket – csökkentjük. Ha egészen tudományos igénnyel és tényszerűen közelítjük meg a történelmi eseményeket, a két egyház évszázadokba visszanyúló együttélését, akkor a népek és a vallások közötti együvé-tartozást és békességet mozdíthatjuk elő.

Előadásomban, még ha csak egy rövid korszakot, talán egyik legkritikusabb korszakot célozom meg, elégségesnek látszik annak igazolására, hogy a hitbeli egység minden egyéb feszültséget, elkülönülést legyőzhet.

x

Fogarasy Mihály erdélyi püspök (1864–1882) akkor kezdeményezte a gyulafehérvári és a balázsfalvi papi szemináriumok együttműködését, amikor az 1848-as erdélyi vérzivataros időszakot az önkényuralom és kiegyezés követte. 1873-ban dr. Ioan Vancea (mh. 1892) balázsfalvi érsekkel 32 pontban foglalt egyezséget[2] kötött, amely a kétrítusú egy-

[1] *Ezeréves Magyarország*. A magyar katholikus főpásztorok ünneplő szava papjaihoz és híveihez a magyar honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából. Összegyűjtötte és kiadja a Szent István-Társulat. Budapest 1896. 197–203.

[2] Rituum Catholicum latini et graeci in Transsylvania mutua ad invicem correlatio. Ld. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GyÉL: Arhiva Archiepiscopiei de la Alba Iulia). 3200–1873. sz.

háznak egymáshoz való viszonyát pontosan szabályozta. A kölcsönös megbecsülés, meg a jövendő erdélyi katolikus papság lelki összehangolása érdekében abban is megegyeztek, hogy két görög katolikus növendék a gyulafehérvári papneveldében tanul.[3] Ha ez a szép kezdeményezés 1920-ban megszakadt, viszont más formában újjáéledt. 1935-től minden évben ún. *Dies Orientalis*-t[4] (Keleti Napokat) tartottak a gyulafehérvári szemináriumban 1948-ig, amikor is a február 21-ére beütemezett ünnepséget – a kommunista állam megtorlásától tartva, óvatosságból – elhalasztották.[5]

A történelmi együttlét – különösen a Székelyföldön, Szatmár és Máramaros megyékben – a vegyes házasságok révén is egy természetes asszimilációt eredményezett, s az érintett családok vallásilag is szerették volna rendezni hovatartozásukat. Ennek következménye lett a 19. század utolsó éveiben és 20. század első felében kibontakozó rítusvita, mely elég sok nézeteltérést és feszültséget eredményezett a két egyház között, különösen a Római Szentszék és a román állami hatóságok részrehajló beleavatkozása következtében. A rítusvitának az igazi nyitja a Szentszék részéről abban a félreértésben keresendő, hogy a helyi egyházak Róma felé rítusról beszéltek, a valóságban pedig nemzeti kérdésről volt szó![6]

Az 1940-es években a rítusvitával kapcsolatos nézeteltérések – egyházjogilag és a gyakorlatban – újraéledtek, de más előjellel Dél-Erdélyben, mint Észak-Erdélyben.

A magyar impérium alá jutó Észak-Erdély területén a csak nevük miatt görög rítusra „kényszerített" hívek igyekeztek az egyházi szabályok szerint is visszarendeződni. Érdekességként megjegyezhetjük, hogy amíg a korábbi latin szertartás újbóli felvétele államjogilag nem ütközött akadályba, mert a magyar kormány egy ideig érvényben hagyta

---

[3] MARTON József: *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005. 26–27.

[4] S. C. de Seminariis et Stud. Universitatibus 1935. január 27-i rendelete értelmében.

[5] Ld. Részletesen MARTON J.: *A Gyulafehérvári Papnevelde 1948-ban*. In: Új ég és új föld. Emlékkönyv Jäger Péter 65. születésnapjára (szerk. Tempfli I.–Vencser L.). Szent Maximilian Könyvkiadó. 132–133.

[6] Vö. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dessertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III. Auróra Könyvek. München 1975. 89–98.

az 1928-as román kultusztörvénynek a rítusváltoztatásra vonatkozó rendelkezését, addig egyházjogilag igen. A Keleti Kongregáció 1940 őszén[7] visszavonta az 1928. december 6-án kibocsátott *Nemini licere* rendeletét[8], mely szerint az egyes országokban székelő nunciusokra ruházta a rítusváltoztatások engedélyezését. Eugenio Tisserant (1884–1941), a Keleti Kongregáció titkára 1940. november 23-i pápai audiencia alkalmával keresztülvitte – a fegyelem szigorúbb megtartása érdekében (*quod firmior tenetur disciplina*) történő indoklással – az 1928-as szentszéki rendelet hatályon kívülre helyezését, melynek értelmében a nunciusoktól visszavonták a rítusváltoztatások engedélyezésének jogát, és kizárólag a Keleti Kongregáció részére tartották fenn.[9] Tehát, amit eddig a bukaresti nunciatúrán intézhettek, azt most a budapesti nunciatúrán nem tehették meg.[10] S a helyzetet tovább bonyolította, hogy a magyar jogszabályok a gyermekek vallására és a vallásváltoztatásra vonatkozóan Észak-Erdély területén csak 1942-ben léptek életbe. A kolozsvári Püspöki Helytartóság több beadvánnyal fordult a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, hogy legalább államjogilag rendezzék ezt az ügyet, elsősorban a sérelmek orvoslását.[11] 1942. szeptember 3-án kelt körlevelében Sándor Imre helytartó a felmerült kételyek tisztázása végett közli a papságnak, hogy a m. kir. Minisztériumnak 4030–1942. számú rendelete a magyar jogszabályokat csak a gyermekek vallására vonatkozóan terjeszti ki. Továbbra is érvényben maradnak az 1928. évi román vallásügyi törvénynek egyéb rendelkezései, nevezetesen: a törvény 21. cikke értelmében államjogilag a görög katolikus román (egyesült) vallás, valamint a katolikus (latin, görög-rutén és örmény szertartású) vallás külön vallások, a szertartásváltoztatás tehát államjogilag a vallásváltoztatásnál előírt formaságok betartásával történik (44–46. cikk).[12] Érthető, hogy az Észak-Erdélyben asszimilált vagy nyelvét elvesztő római katolikusokért felemelték a

---

[7] S. Congrgatio pro Ecclesia Orientali, die 23 mensis Novemberis anno 1940.
[8] Cfr. A. A. S., 1928, p. 416.
[9] AAS (1941) 2. pg. 28.; Az egyházmegyében közzétéve a Kolozsvári Püspöki Helytartóság Közlönye 984–1941. számmal.
[10] SALACZ: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* 99–100.
[11] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 1426–1941. május 4. sz.; 3247–1941. november 28. sz.; 763–1942. március 11. sz.
[12] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 2837–1942. sz.

szavukat a nemzetieskedő magyarok, és gyors megoldásokat sürgettek – a vallás lehetőségeit is igénybe véve. Sándor Imre püspöki helytartó többek között a következőket kénytelen válaszolni Dr. Schilling János dési alispánnak: „A római katolikus latin szertartású és görög szertartású egyházak testvéregyházak. A szertartások különbözősége, jóllehet a hit azonos és közös, a vallási gyakorlat szempontjából nagy jelentőségű, mert a hitbeli meggyőződés mellett annak gyakorlata és élése elsőrangú fontosságú. Ezért Egyházmegyei Hatóságunk nemcsak a múltban tette, hanem ma is mindent elkövet, hogy hívei a maguk ősi szertartásán gyakorolják és éljék katolikus hitüket... Teljesen egyetértek az Alispán Úrral abban, hogy mint katolikusoknak is kötelességünk Erdélyben a magyarságnak védése és megerősítése. Ezt a kötelességünket mi szentnek ismerjük, vállaljuk és teljesítjük is. Természetesen nem feledjük el, hogy valódi eredményeket csak akkor érhetünk el, ha a törvényes alapon állunk, a tárgyilagos igazsághoz ragaszkodunk, és figyelembe vesszük a múltnak azt a tanulságát is, hogy a látszat-magyarok csak kór-okozó idegen test a nemzetben."[13]

Évszázadokon keresztül székely közösségben élő magyar nyelvű görög katolikusok nagyobb részt már a 20. század elején rítust váltottak az egyházi jogszabályok szerint. Erre jellegzetes példák: Lázárfalva, Güdüc (Harghita m.) Ilyésmező (Maros m.) egyházi közösségek. A kolozsvári római katolikus püspöki helytartóság és a marosvásárhelyi görög katolikus érseki helytartóság 1942-ben hivatalosan abban egyezett meg, hogy a lázárfalvi görög katolikus egyház anyakönyveit a helyi római katolikus plébános veszi őrizetbe és azokból anyagkönyvi kivonatokat adhat ki, s a befolyt összeg felett osztozkodni fog a kászonimpéri görög katolikus pappal.[14]

Güdüc kis település Szárhegynek a filiája. Mailáth Gusztáv Károly (1864–1940) erdélyi püspök 1918. augusztus 7-én X. Szent Pius pápától a „Pro extrena necesitate" nyert rendkívüli felhatalmazásánál fogva 22 magyar ajkú görög katolikus családot vett át.[15] Húsz év múlva (1938–1939) közülük néhányan állami nyomásra ismét görög katolikusnak jegyeztették be magukat a szárhegyi közjegyzőségen, de az impérium-

[13] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 2035–1942. sz.
[14] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 517–1942. sz.
[15] GyÉL: 5669–1918. sz.; 8764–1917. sz.

váltást követően, 1943-ban visszatértek a latin rítusra és abban is maradtak.[16] Mégis, 1960-ban a gyergyószentmiklósi görög keleti pap (Bujureanu Viorel) hivatalosan is jogot formál a güdüci római katolikus templomra és a hívekre, mint 1948-ban automatikusan görög katolikusból görög keletivé váltakra.[17] A gyulafehérvári püspöki hivatal közbelépésével, pontos dokumentumok igazolásával csitult el az ügy.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés a balázsfalvi metropoliát is kettészakította, ezért a magyarországi területekre esett részegyházak (a székelyföldi parókiák) kormányzására felállították a marosvásárhelyi apostoli kormányzói helynökséget Iosif Pop vezetésével. Az érsekség suffragán püspökségei közül a lugosi Romániában maradt, a máramarosi, a kolozsvár-szamosújvári és a nagyváradi nagyobbrészt Magyarországhoz kerültek. A görög katolikus főpapok Iuliu Hossu (1885–1970) rangidős püspökkel az élen (akit különben IV. boldog Károly magyar király nevezett ki püspöknek 1917-ben) egyházi szempontból megőrizték autonómiájukat. Ha eleinte illemből a magyar katolikus püspökkari konferencián meg is jelentek, de egyházjogilag elhatárolódtak attól; és ugyancsak nem kapcsolódtak bele a Katolikus Nagygyűlések ünnepségeibe, valamint a Katolikus Akció és az Unio Cleri szervezetek munkálataiba. Nem tettek eleget Serédi Jusztinián bíboros által felkért meghívásnak az 1941. október 5–7. között tartott budapesti 29. Katolikus Nagygyűlésre. Távolmaradásukat igazoló levelükben – melyet a Katolikus Nagygyűlést rendező szervnek, az Actio Catholica Országos Elnökségének címezték –, őszintén és nyíltan megírták, hogy „lelkileg képtelenek vagyunk magyar ünnepi megnyilvánulásokon, ha azok katolikusok is, egyhamar részt venni… A közelmúltban sok kellemetlenségnek voltunk kitéve azért, mert *katolikusok voltunk*, de álltuk a sarat és soha semmit sem engedtünk hitelveinkből. Most az a baj, hogy *románok vagyunk* – amit nem szégyellünk megvallani – és ezért kell szenvednünk… Ha ezt mások bűnnek tartják, melyért vád illethet, felelünk érte, de kötelességünk *meg nem engedni, hogy olyan vádak elé legyünk állítva, melyek a*

[16] Szárhegyi Római Katolikus Egyházközség Levéltára. 11–1960. sz.
[17] Oficiul Parohial Ort. Rom. Gheorgheni, nr. 24–1960.

valóságban nem léteznek és melyektől távol állunk..."[18] Ugyanakkor továbbra is szószólói és védelmezői maradtak híveiknek.

A két egyház közti viszonyt Észak-Erdélyben kellemetlenül érintette az addig nemzetiségükben és vallásukban megalázott magyarok „visszavágása", állíthatjuk: visszaéléseik. Legtöbbet emlegetett példa erre a Székelyföldön végbevitt templomrombolások.

1942-ben a M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos levélben kereste meg az erdélyi püspöki helynököt, hogy tájékoztassa azokról a görög katolikus templomrombolásokról (Okland, Homorodalmás, Karácsonyfalva, Abásfalva, Homorodszentmárton, Mezőpanit és Ditró), amiért a görög katolikusok a Szentszékhez fordultak.[19] Sándor Imre helynök válaszában, mint sajnálatos tényről számol be: a Székelyföld egyes vármegyéiben néhány görög katolikus templomot az elkeseredett nép a magyar honvédség bevonulásakor lerombolt, vagy felgyújtott. Megjegyzi, hogy „ismerve népünk elkeseredett hangulatát, papjainkat ismételten figyelmeztettem, hogy különösen a görög katolikusokkal szemben a keresztény szeretet és az Egyház előírásaihoz tartsák magukat és híveiket is ezek megtartására vezessék. Meggyőződésem, hogy papjainkra ebben a tekintetben nem lehet indokolt panasz, sőt a híveink is általánosságban dicséretes önuralommal és mérséklettel viselkedtek, s a panaszolt templomrongálásokban nem vettek részt." A tárgyilagos igazság kedvéért azt is leszögezi, hogy „a népnek elkeseredése valóban indokolt volt; ebből, valamint a görög katolikus román papoknak állomáshelyükről való indokolatlan meneküléséből és a görög katolikus hívek azonnali vallásváltoztatásából megérthető és lélektanilag megmagyarázható a sajnálatos esemény. Székelyföld és különösen Udvarhely megye népe elkeseredésének oka a román uralom elviselhetetlen elnyomása volt, amely még a bécsi döntés után sem szűnt meg, egészen a magyar honvédek bevonulásáig. Sajnos tény, hogy a román elnyomó és erőszakkal románosító törekvéseinek tevékeny részesei voltak a görög katolikus román papok; érthető tehát, hogy a nép elkeseredése a görög katolikus román papok és templomaik ellen is

[18] GERGELY Jenő: *Az Észak-Erdélyi görög katolikus román egyházmegyék jogállása és sérelmeik 1940–1944*. Forrásközlemény. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 1993/3–4. 83–94.

[19] M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. ügyosztály, 42.441/1942. szám.

kirobbant."[20] Beszámolójában a püspöki helynök védelemnek hozza fel, hogy a görög katolikus román papok közül sokan önkényesen elhagyták állomáshelyüket, és ezzel templomukat védelem nélkül hagyták. De kik is voltak a „templom-rombolók"? Éppen „az erőszakos térítésektől megrontott" köpenyegforgatók, vagyis a román hatóságok nyomására erőszakkal elkövetett vallást változtató hívek! Érdemes a választ Sándor Imre püspök helynök hivatalos szövegéből idézni. „Az erőszakkal és csalárdsággal görög katolikussá tett emberek felhasználták az első alkalmat és lehetőséget, hogy visszatérjenek elhagyott vallásukra. Így tettek az átkényszerített unitáriusok is. Ezek a megtévelyedettek önmaguk igazolására nem riadtak vissza a leggyűlölködőbb eljárástól sem a görög katolikus románok és templomuk ellen. Sajnálatos ez, de lélektanilag érthető."[21]

Sándor Imre külön pontban kezeli a ditrói eseményeket, de itt is kénytelen azt vallani, hogy „híveink és a görög katolikus románok is egyaránt hibásak és felelősek érte."[22] Nem árt viszont külön kitérni arra, hogy Sándor Imre a gyergyói főesperestől (László Ignác) és a ditrói plébánostól (dr. Lőrincz József) már 1941-ben pontosan tájékozódott a földrengés következtében megrongálódott ditrói görög katolikus templom és templomi felszerelések sorsáról. A hivatalos dokumentumok és jelentések szerint a megyei építészeti államhivatal rendelkezett a templom lebontásáról, és az árverezésről (megyei alispán 2006/1941. számú rendelete alapján).[23] Sándor Imre nem fogadja el a gyergyói főesperes által felhozott érveket, és nagyon kemény hangú levélben rója fel a plébánosnak mulasztásait: „Nem fontos, hogy a ditrói plébános a templom lebontása és felszereléseinek elárverezéseinek napján otthon volt-e, vagy nem. Kétségtelenül tudott ezekről már előzetesen és kötelessége lett volna az illetékes helyen felszólalni ellene. Bár román templomról, de katolikus templom sorsáról volt szó; kötelességünk a közigazgatási hatóságok figyelmét felhívni, hogy egy templom lebontása a 'bedőlés veszedelme' esetén is nemcsak közigazgatási cselekmény, hanem vallási sérelem; a bedőléssel fenyegető templomokra

[20] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 263–1942. sz.
[21] Uo.
[22] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 263–1942. sz.
[23] Gyergyószentmiklósi Főesperes Hivatal. 274–1941. június 9. sz.

vonatkozólag is az intézkedés elsősorban az illetékes egyházi hatóságok joga és kötelessége. Még sérelmesebb a templom oltárainak, miseruháinak, kelyheinek elárverezése. Ezt a veszedelmet teljes mértékben elháríthatta volna a plébános... Kénytelen vagyok ezért megállapítani a ditrói plébános kötelességmulasztását és ezért Főtisztelendőséged útján rosszallásomat fejezem ki."[24]

Ditró szomszédságában, a határ menti Gyergyótölgyes községhez tartozó Poiana falu elhagyatott görög katolikus kápolnája 1943-ban gyújtogatás martaléka lett. A helybeli görög katolikus pap (Gheroghe Stanea) a magyarokra gyanakvó jelentést tett, a római katolikus pap (Csendőr Jenő) Moldvából átszökött emberek provokációját gyanítja. Idézzünk a római katolikus pap jelentéséből, mert az sajátos erdélyi helyzetről árulkodik: „Ezzel szemben ki kell jelentenem, hogy ittlétem alatt a legbarátibb alapon tartom Vele (ti. Gheroghe Stanea görög katolikus pappal) a kapcsolatot... Híveim a legbékésebb szomszédságban élnek román szomszédaikkal, sehol kilengésről, vagy ellentétről, haragról nem tudunk, és így semmi alapját nem látom annak a feltevésnek, hogy csak magyar ember és bosszúból gyújtotta volna fel a kápolnát, amikor minden egyes hívem tisztában van azzal, hogy a meggondolatlan cselekedetért halálbüntetés jár és ezzel a lépéssel csak határon túl (ti. Dél-Erdély) élő magyar testvéreinknek helyzetét nehezítené".[25] Határeset mindenféle szempontból. Nemcsak azért, mert országhatár mellett történt, hanem mert az Észak-Erdélyben élő magyarok tudatában voltak annak, hogy bármely meggondolatlan nemzetieskedő cselekedetükkel károsan befolyásolják a Dél-Erdélyben élő magyarok helyzetét.

Nem véletlenül maradt Márton Áron püspök 1940. augusztus 30. után ősi székhelyén, a dél-erdélyi Gyulafehérváron. Elég csak a püspöki székhely szomszédságában lévő Borbándra figyelnünk. Az asszimiláció befejezésének utolsó szakaszába lépő római katolikus hívek körében erős hatósági kényszerrel és egy balázsfalvi görög katolikus teológiai tanár (Todor Tripşa) agitálásával 1944-ben 155 személy tért át a keleti rítusra. Márton Áron püspök a balázsfalvi metroplitának levélben fejezte ki méltatlankodását az egyháziak részéről is történő erőszakos

[24] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 1346–1941. június 11. sz.
[25] Gyergyótölgyesi Római Katolikus Plébánia Hivatal. 164–1943. sz.

beavatkozás miatt.[26] A püspök nagyobb megértést és testvéri magatartást várt volna el, különösen akkor, amikor hívei bizonytalan és fenyegetett helyzetben élnek, annak ellenére, hogy lojális állampolgárok. Amikor például a bukaresti kormány az államellenes magatartás büntetéséről szóló törvényt (236/1941.)[27] kiadta, nyugodt lelkiismerettel írhatta papjainak: „Papjaim és tanítóim hivatásuk szellemében becsülettel teljesítették kötelességüket, a jog, az igazság és szeretet szellemében a közerkölcsök tisztaságának fenntartása érdekében dolgoztak, nem volt része egynek sem azoknak az eseményeknek felidézésében, amelyek az állam vezetőségét jelen törvény kiadására késztették."[28]

Különben a görög és latin rítusú egyházak közötti viszony Dél-Erdélyben 1940–1944 között nagyjából azonos volt az Észak-Erdélyihez, azzal a különbséggel, hogy itt – minisztériumi támogatást élvezve – a görög katolikusok a kelleténél nagyobb „igényekkel" léphettek fel a római katolikusokkal szemben (Alsóporumbáki templomot a görög katolikus iskolának akarják,[29] Aranyosbányai templom kerítését előbb megrongálják, de aztán magát a templomot is kérik[30]).

A helyi jellegű nézeteltérések, az állami szervek vagy egzaltált személyek sértő megnyilatkozásai nem általánosíthatók, és azokból helytelen messzemenő következtetéseket levonni. Magatartásukban mind a két egyház vezetősége igyekezett megőrizni a testvér-egyház jelleget, abban az esetben is, ha nem mindig sikerült a nemzeti érdekeken felülkerekedniük.

1945 után a születő új világ kemény próbára tette a katolikus egyházat Romániában. Különösen az 1948. év vonult be vészes dátumként az egyháztörténelmünkbe. Ebben az esztendőben kibocsátott alkotmány, törvények, rendelkezések a római katolikus egyházat megtűrtté, a görög katolikus egyházat földalattivá süllyesztették.

Az 1948. augusztus 4-én megjelent kultusztörvény előírta, hogy minden vallásfelekezet köteles beadni szervezeti és működési szabályzatát, az ún. Statútumot. Míg a többi 14 jóváhagyott vallásfelekezet Romániá-

[26] GyÉL: 2331–1944. sz.
[27] Monitorul Oficial, nr. 31. 6. febr. 1941.
[28] GyÉL: 305–1941.
[29] GyÉL: 2536–1942. sz.
[30] GyÉL: 1855–1942. sz.; 2072–1942. sz.

ban megkapta a működési statútumuk minisztériumi jóváhagyását, addig a katolikus egyház hivatalos vezetői (beleértve a latin és a görög rítust) a Szentszékhez hű magatartásuk miatt börtönbe kerültek, nem voltak hajlandók elfogadni a hatóságok által diktált működési szabályzatot (statútumot), amely sértette az egyház jogait. 1948. szeptember 16-17-én kelt minisztertanácsi rendelet váratlanul több katolikus püspök működését felfüggesztette.[31] Romániában csak három katolikus főpásztor maradt az állam szemében hivatalosan szolgálatban: Márton Áron gyulafehérvári, Anton Durcovici Iaşi-i latin és Iuliu Hossu kolozsvári görög katolikus püspök.

Közben folytak a görög katolikus egyház felszámolásának előkészületei. Ide kívánkozik Márton Áron rövid, de igen határozott hangú 1948. október 6-án kiadott körlevele, melyben papjainak a hithű görög katolikus papokhoz és hívekhez való magatartását határozta meg 1990-ig. Egészében érdemes közölni, mert ez a kétmondatos főpásztori utasítás valóban történelmet és embereket formáló írás.

„Tudomására hozom az össze katolikus híveknek, hogy az a katolikus pap vagy hívő, bármely katolikus szertartáshoz is tartozik, aki részt vesz bárhol is oly gyűlésen, amelyet a katolikus egyháztól való elszakadás előmozdítása érdekében tartanak, ezzel minden további intézkedés nélkül azonnal kiközösíttetett az egyházból.

Ezzel kapcsolatban felhívom és kérem T. papjaimat, hogy görög katolikus testvéreinket előzékeny szeretettel a legmesszebbmenő vallási támogatásban és segítésben részesítsék, amikor szükséges templomainkat, kelyhünket és egyházi felszereléseinket a keleti szertartású szentmise bemutatására készségesen rendelkezésükre bocsássák. Imádkozzunk értük!"[32]

A még szabadon mozgó katolikus püspökök az egyházat érintő román törvények és rendelkezések miatt nehéz helyzetbe kerültek. Nem akarták, hogy Romániában a katolikus egyház *ex lex* állapotba kerüljön. Ezért 1948. október 28-án Márton Áron a latin szertartású egyház és Iuliu Hossu a görög katolikus egyház képviseletében személyesen nyújtották be a 46. cikkelyből álló katolikus egyház statútum-terveze-

[31] *Monitorul Oficial*, Nr. 216, 17. 09. 1948.
[32] GyÉL: 2231–1948. sz.

tét.[33] A kommunista gyakorlatra jellemző, hogy ezen az éjszakán valamennyi görög katolikus püspököt a politikai rendőrség letartóztatott. 1948. december 1-én pedig a román görög katolikus egyházat a kormány 358. számú rendelettel felszámolta.[34] Ekkor Márton Áron körlevélben emelte fel szavát a görög katolikusoknak az ortodoxiába való egyház beolvasztása ellen.[35]

A nagyobb részt Erdélyben élő, hitükhöz hűségesen ragaszkodó görög katolikus hívek gondozásába – törvényen kívül-helyezésük után – besegítettek a latin katolikus papok, az üldöztetéseket is vállalva. Például Ábrahám Miklóst 1959-ben azért ítélték el 20 évre a prozelitizmus vádjával, mert a vicei plébániáján kiszolgálta a törvényesen „nem létező" görög katolikus híveket, a temetéseken románul prédikált; megengedte, hogy a római katolikus templomban a hívek magyarul és románul felváltva énekeljenek.[36] Az állami hatóságok tiltották az erdélyi latin szertartású templomokban a román nyelvű prédikálást, a görög katolikusok gyóntatását, keresztelését, esketését, temetését. Az erdélyi katolikusság – püspökükkel az élen – ebből a szempontból jelesre vizsgázott. Márton Áron halálakor részvétnyilvánításként nem véletlenül írta dr. Alexandru Todea bíboros: „Hasonlóképpen hálámat juttatom kifejezésre mindazért, amit 1948-cal kezdődően a súlyos megpróbáltatások elé állított görög katolikus papokért és hívekért tett."[37]

A Márton Áron és Iuliu Hossu püspökök által beterjesztett működési szabályzatra[38] elutasító válaszát a kultuszminisztérium 1949. január 12-én küldte meg, de csak már Márton Áronnak.[39] Erre a gyulafehérvári püspök ismét írt, melyben négy követelményhez kifejezetten ragaszkodott: 1) a katolikus egyház feje a pápa. 2) a pápának jogában áll, hogy püspököket nevezzen ki. 3) a pápa joga az egyházmegyék szervezése, megszüntetése. 4) minden püspöknek joga van ahhoz, hogy szabadon

---

[33] TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból.* METEM. Budapest 2002. 152–159.
[34] *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 354. 02. 12. 1948.
[35] Gyulafehérvári Érseki Levéltár. 2270–1948. sz.
[36] Vicei Római Katolikus Plébánia, 49–1955. sz.; GyÉL: 1768–1990. sz.
[37] Dr. Todea Card. Alexandru la 2 Octombrie – Joi – 1980.: „... *La fel îmi exprim recunoştinţa pentru tot ceea ce don 1948 încoace a făcut pentru preoţii şs credincioşii greco-catolici ajunşi la grea încercare...*" In: *Márton Áron Emlékkönyv születésének 100. évfordulóján.* (szerk. Marton József) Gloria Kiadó. Kolozsvár 1996. 51.
[38] GyÉL: 2310–1948. sz.
[39] *Ministerul Cultelor.* Nr. 41428–1948.

tartson kapcsolatot a pápával, saját papjaival és híveivel.[40] Márton Áron a harmadik és a negyedik követelményével kifejezetten a törvényileg felszámolt görög katolikusokra utalt.

A kultuszminisztérium válaszra sem méltatta a gyulafehérvári főpap újabb folyamodványát, hiszen ekkor már kormányszinten megindították a római katolikusok nyílt egyházüldözését. A még szabad lábon mozgó két latin megyéspüspököt (Márton Áron, Anton Durcovici), és a közben titokban felszentelt püspököket letartóztatták, és börtönre ítélték.

Márton Áron püspök letartóztatására 1949. június 21-én került sor. Éppen azzal a csellel rendelték Bukarestbe, hogy tárgyalni kívánnak a katolikus egyház működési szabályzatáról, de útközben a szó szoros értelmében „elrabolták".[41] Márton Áron hajlíthatatlan volt, kemény ellenállást tanúsított az egyházat sértő kommunista intézkedésekkel szemben. Papjainak és híveinek megtiltotta a kommunisták által szervezett gyűléseken való részvételt. Valamennyi egyházellenes törvénnyel szembeszegült. Félreállításának és elítélésének igazi magyarázata ezekben a ténykedéseiben kereshető, és nem a kommunista ügyészség által megfogalmazott „hazaárulás" szokványos vádjában, amit manapság ismét előráncigálnak a szélsőséges politikusok.[42]

Összegzésként állíthatjuk, hogy amikor az erdélyi latin ás görög katolikus egyház viszonyát vizsgáljuk, azt csak a történelmi kontextusában szabad szemlélni és megítélni. Továbbá, nem szabad elfelejteni, hogy 1940–1944 négy esztendejében Észak-Erdély görög katolikus népe nemzetiségi szempontból kisebbségbe került a római katolikusokkal szemben, míg Dél-Erdélyben tovább maradt az 1920-tól kialakult helyzet. De, ekkor is, mint mindig a két egyház vezetőiben és a hívekben is felül tudott kerekedni a hiten alapuló nemes magatartás, a „katolicizmus".

Ha a két egyház tíz éves (1940–1950) időszakáról mérleget készítünk, észrevehetjük, hogy a mérleg serpenyője a hitben való együttszenvedés javára dől el a nemzeti érzésektől megterhelt történésekkel szemben. De mindkét szempont, a hitbeli és a nemzeti jelleg mindig jelen volt és jelen van ma is! Viszont, ha – tendenciózus szándékkal –

---

[40] GyÉL: Nr. 225–1949.

[41] Székeskáptalani Jegyzőkönyv Törzskönyve. Matr. XVI. pag. 470–471.

[42] MARTON József: *Márton Áron, Erdély püspöke.* Gyulafehérvár 2002. 24–24.

bármelyiket kiragadjuk a történelmi beágyazódásából, helyesebben mondva erőteljesebben kihangsúlyozzuk egyiket a másik ellenében, súlyos hibát követünk el a történelmi igazsággal szemben. A pozitívnak mondható viszony-jelenségek, az igazi „katolikus" magatartás gyakoribb és jellemzőbb volt, mint a valláson túli nemzeti megnyilatkozások. Erdélyben az egészen negatívnak nevezhető felekezeti „ütközések" sohasem jellemezték a két rítusbeli egyház közti viszonyt. Ezek inkább helyi jelenségek voltak, néhány elfogult pap cselekedete; vagy egzaltált emberek és feltüzelt kis közösségek erőszakoskodásai. Természetesen az akció-reakció elvének megfelelően keletkezett sebek még nem hegedtek be egészen, mindkét egyház papjainak és híveinek körében a számon tartott nemzeti sérelmek gyógyulásra várnak.

A történészek, az egyháztörténészek, a tudományos kutatók, a történelem tanárok és hittanárok részére maradt még tennivaló!